

دوره فقه پزشکی ۱

فقه پزشکی

تألیف

دکتر سید مصطفی محقق داماد

استاد دانشگاه شهید بهشتی

انجمن علمی حقوق پزشکی ایران

گروه فقه پزشکی مرکز تحقیقات اخلاق و حقوق پزشکی

محقق داماد، سید مصطفی، ۱۳۲۴
فقه پزشکی، تألیف، مصطفی محقق داماد
ناشر: انتشارات حقوقی، با همکاری: مؤسسه حقوق پزشکی سینا، انجمن علمی حقوق پزشکی ایران، مرکز تحقیقات
اخلاق و حقوق پزشکی
۳۰۹ صفحه
قیمت: ۱۱۰۰۰۰ ریال
شابک: ۵-۸۱-۷۲۷۷-۹۶۱-۹۷۸
فهرست‌نویسی بر اساس اطلاعات فیبا
موضوع: پزشکی (فقه)، اسلام و پزشکی
دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، مرکز تحقیقات اخلاق و حقوق پزشکی، مؤسسه حقوق پزشکی سینا، انجمن
علمی حقوق پزشکی ایران
رده بندی کنگره: ۳۱۳۸۰۰۱۲۰۳۱۸۸/۶۱ BP
رده بندی دیویی: ۳۷۷/۲۱۷ شماره کتابشناسی ملی: ۱۸۵۵۹۱۴

فقه پزشکی

تألیف: دکتر سید مصطفی محقق داماد

مدیر گروه فقه پزشکی مرکز تحقیقات اخلاق و حقوق پزشکی

حرام فحش، مؤسسه سینا

صفحه‌آرایی: اخلاقی

لیتوگرافی: نقش الوان

چاپ و صحافی: آپکیتان

تیراژ: ۱۰۰۰ نسخه، وزیری

چاپ اول: پاییز ۱۳۸۹

قیمت: ۱۲۰۰۰ تومان

ناشر: انتشارات حقوقی

شابک: ۵-۸۱-۷۲۷۷-۹۶۱-۹۷۸

با همکاری

مرکز نشر علوم اسلامی

مؤسسه حقوق پزشکی سینا

انجمن علمی حقوق پزشکی ایران

مرکز تحقیقات اخلاق و حقوق پزشکی

مرکز پخش: تهران، پایین‌تر از میدان فلسطین، پلاک ۳۵۷، ساختمان ۱۵۷، طبقه ۴، واحد ۲۵.

تلفن: ۰۲-۶۶۹۷۲۰۰۱ دورنگار: ۰۳-۶۶۹۴۲۰۰۳

کلیه حقوق برای ناشر محفوظ است.

فهرست مطالب

۲۷	پیشگفتار
۳۳	بخش اول: در آمدی بر فقه و اصول فقه
۳۴	فصل اول: کلیات
۳۴	۱- فقه و اخلاق
۳۴	۱-۱- تعریف فقه و اخلاق
۳۴	۱-۲- رابطه فقه و اخلاق
۳۶	۲- تنوع احکام
۳۶	۲-۱- حکم عقلی و شرعی
۳۷	۲-۲- حکم ارشادی و مولوی
۳۷	۲-۳- حکم تأسیسی و امضایی
۳۸	۲-۴- حکم تکلیفی و وضعی
۳۸	۳- نظام حقوقی قایم به خود
۴۰	فصل دوم: مذاهب اسلامی
۴۱	۱- مذاهب اهل سنت
۴۱	۱-۱- مذهب حنفی
۴۲	۱-۲- مذهب مالکی
۴۲	۱-۳- مذهب شافعی
۴۳	۱-۴- مذهب حنبلی
۴۳	۲- مذاهب شیعی

- ۴۴ ..... ۲-۱- مذهب امامی (دوازده امامی) ۴۴
- ۴۴ ..... ۲-۲- مذهب زیدی (چهار امامی) ۴۴
- ۴۴ ..... ۲-۳- مذهب اسماعیلی (شش امامی) ۴۴
- ۴۵ ..... فصل سوم: دوران های فقه شیعه ۴۵
- ۴۵ ..... ۱- دوره حضور امام معصوم ۴۵
- ۴۶ ..... ۲- دوره غیبت امام معصوم ۴۶
- ۴۶ ..... ۲-۱- مکتب فقهی اهل حدیث ۴۶
- ۴۸ ..... ۲-۲- مکتب فقهی قدیمین (ابن ابی عقیل و ابن جنید) ۴۸
- ۴۹ ..... ۲-۳- مکتب فقهی میانی ۴۹
- ۵۰ ..... ۲-۴- مکتب فقهی متکلمان ۵۰
- ۵۰ ..... ۲-۵- مکتب فقهی شیخ طوسی ۵۰
- ۵۲ ..... ۲-۶- منتقدان مکتب فقهی شیخ طوسی ۵۲
- ۵۲ ..... ۲-۶-۱- ابن ادریس حلی ۵۲
- ۵۲ ..... ۲-۶-۲- محقق حلی ۵۲
- ۵۳ ..... ۲-۶-۳- علامه حلی ۵۳
- ۵۴ ..... ۲-۶-۴- شهیدین ۵۴
- ۵۵ ..... ۲-۷- مکتب فقهی عصر صفوی ۵۵
- ۵۶ ..... ۲-۷-۱- مکتب فقهی محقق کرکی ۵۶
- ۵۶ ..... ۲-۷-۲- مکتب فقهی مقدس اردبیلی ۵۶
- ۵۶ ..... ۲-۷-۳- مکتب فقهی اخباری گری ۵۶
- ۵۷ ..... ۲-۸- مکتب فقهی وحید بهبهانی ۵۷
- ۵۷ ..... ۲-۹- مکتب فقهی شیخ انصاری ۵۷

۵۸	۲-۱۰- مکتب فقهی دوران معاصر.....
۵۸	۲-۱۰-۱- نهضت های فکری - سیاسی در جهان اسلام.....
۶۰	۲-۱۰-۲- وقوع دو جنگ جهانی.....
۶۰	۲-۱۰-۳- نهضت مشروطیت در ایران.....
۶۱	۲-۱۰-۴- انقلاب اسلامی ایران.....
۶۲	فصل چهارم: مسایل و منابع فقه.....
۶۲	۱- مسایل فقه.....
۶۲	۱-۱- تعریف مسأله فقهی.....
۶۲	۱-۲- قواعد فقه.....
۶۲	۱-۳- چیدمان مباحث فقهی.....
۶۳	۲- منابع فقه.....
۶۴	۲-۱- قرآن (کتاب).....
۶۴	۲-۱-۱- مطالب قرآن.....
۶۴	اول، عقاید.....
۶۴	دوم، قوانین.....
۶۴	سوم، اخلاقیات.....
۶۴	چهارم، تاریخ گذشتگان.....
۶۵	۲-۱-۲- حجیت ظواهر کتاب.....
۶۹	۲-۲- سنت.....
۶۹	۲-۲-۱- گفتار معصوم.....
۷۰	اول، تدوین حدیث در اهل سنت.....
۷۱	دوم، تدوین حدیث در شیعه.....

٧٢	.....	سوم، انواع حدیث (خبر)
٧٢	.....	خبر متواتر
٧٢	.....	خبر واحد
٧٣	.....	٢-٢-٢- رفتار معصوم
٧٥	.....	٢-٢-٣- تأیید (تقریر) معصوم
٧٦	.....	٢-٣- اجماع
٧٧	.....	٢-٤- عقل
٧٧	.....	٢-٤-١- تعریف دلیل عقلی
٧٧	.....	٢-٤-٢- قلمرو دلیل عقلی
٧٧	.....	اول، مستقلات عقلی
٧٨	.....	دوم، کشف ملاک احکام
٧٨	.....	سوم، لوازم احکام
٧٩	.....	٢-٥- قیاس
٧٩	.....	٢-٥-١- تعریف قیاس
٧٩	.....	٢-٥-٢- انواع قیاس
٧٩	.....	اول، قیاس منصوص الیله
٨٠	.....	دوم، قیاس اولویت
٨١	.....	٢-٦- سیره مسلمین
٨١	.....	٢-٦-١- تعریف سیره
٨١	.....	٢-٦-٢- انواع سیره
٨١	.....	اول، سیره عقلا
٨١	.....	دوم، سیره مسلمانان

۸۱	..... ۲-۶-۳- حُجَّتِ سیره
۸۲	..... ۲-۶-۴- کاربرد سیره
۸۲	..... ۲-۷- عرف و عادت
۸۳	..... ۲-۷-۱- تعریف عرف و عادت
۸۳	..... ۲-۷-۲- اعتبار عرف و عادت
۸۵	..... فصل پنجم: اصول فقه
۸۵	..... ۱- مباحث الفاظ
۸۵	..... ۱-۱- امر
۸۶	..... ۱-۱-۱- تعریف امر
۸۶	..... ۱-۱-۲- مفاد امر
۸۶	..... اول: دلالت امر بر وجوب
۸۶	..... دوم: دلالت امر بر مره و تکرار
۸۷	..... سوم: دلالت امر بر فور و تراخی
۸۸	..... ۱-۱-۳- انواع واجب
۸۸	..... اول، واجب تعبدی و توصلی
۸۸	..... دوم، واجب عینی و کفایی
۸۹	..... سوم، واجب تعیینی و تخییری
۸۹	..... ۱-۲- نهی
۸۹	..... ۱-۲-۱- تعریف نهی
۹۰	..... ۱-۲-۲- مفاد نهی
۹۰	..... اول، دلالت بر حرمت
۹۰	..... دوم، دلالت نهی بر مره و تکرار

- ۹۱ ..... اثر حقوقی نهی ۱-۲-۳
- ۹۱ ..... اثر نهی در عبادات ..... اول
- ۹۱ ..... اثر نهی در معاملات ..... دوم
- ۹۲ ..... عام و خاص ۱-۳
- ۹۲ ..... تعریف عام و خاص ۱-۳-۱
- ۹۲ ..... الفاظ عموم ۱-۳-۲
- ۹۲ ..... انواع عام ۱-۳-۳
- ۹۳ ..... عام استغرافی ..... اول
- ۹۳ ..... عام مجموعی ..... دوم
- ۹۳ ..... عام بدلی ..... سوم
- ۹۳ ..... تخصیص ۱-۳-۴
- ۹۳ ..... انواع مخصص ۱-۳-۵
- ۹۳ ..... مخصص متصل ..... اول
- ۹۴ ..... مخصص منفصل ..... دوم
- ۹۴ ..... جستجوی (فحص) از مخصص ۱-۳-۶
- ۹۴ ..... اطلاق و تقیید ۱-۴
- ۹۴ ..... تعریف مطلق و مقید ۱-۴-۱
- ۹۵ ..... انواع اطلاق ۱-۴-۲
- ۹۵ ..... اطلاق افرادی ..... اول
- ۹۵ ..... اطلاق احوالی ..... دوم
- ۹۵ ..... اطلاق زمانی ..... سوم
- ۹۵ ..... راه ثبوت اطلاق ۱-۴-۳

۹۶	.....	۱-۴-۴- حمل مطلق بر مقید
۹۶	.....	۱-۴-۵- تفاوت مطلق و عام
۹۷	.....	۱-۵- حقیقت شرعیه
۹۸	.....	۲- اصول لفظی
۹۸	.....	۲-۱- اصل حقیقت
۹۹	.....	۲-۲- اصل عموم
۹۹	.....	۲-۳- اصل اطلاق
۱۰۰	.....	۲-۴- اصل ظهور
۱۰۱	.....	۳- اصول عملی
۱۰۱	.....	۳-۱- استصحاب
۱۰۲	.....	۳-۲- برائت
۱۰۲	.....	۳-۳- احتیاط
۱۰۳	.....	۳-۴- تخییر
۱۰۵	.....	بخش دوم: قواعد جاری در فقه پزشکی
۱۰۶	.....	فصل اول: قواعد حاکم بر مسؤولیت
۱۰۶	.....	اول: کلیات
۱۰۶	.....	۱- معنای ضمان
۱۰۶	.....	۲- انواع ضمان
۱۰۶	.....	۲-۱- ضمان قراردادی
۱۰۶	.....	۲-۲- ضمان قهری
۱۰۶	.....	۳- اسباب ضمان قهری
۱۰۷	.....	۳-۱- غصب

۱۰۷	۳-۲- اتلاف و تسیب
۱۰۸	۳-۳- استیفاء
۱۰۹	۳-۴- تقویت منفعت نیروی انسانی
۱۱۱	۴-۴- ضمان مدیریت مال غیر
۱۱۲	دوم: قاعده نفی ضرر
۱۱۲	۱- مفهوم قاعده
۱۱۳	۲- کاربرد پزشکی قاعده
۱۱۳	۲-۱- جنون
۱۱۳	۲-۱-۱- تعریف جنون
۱۱۴	۲-۱-۲- انواع جنون
۱۱۴	۲-۱-۳- شرایط جنون
۱۱۴	۲-۲- عنن
۱۱۵	۲-۲-۱- تعریف عنن
۱۱۵	۲-۲-۲- راه های اثبات عنن
۱۱۶	۲-۳- خصاء
۱۱۶	۲-۴- قطع آلت تناسلی
۱۱۷	۲-۵- قرن
۱۱۷	۲-۵-۱- تعریف قرن
۱۱۷	۲-۵-۲- جایگاه حقوقی قرن
۱۱۸	۲-۶- جذام
۱۱۸	۲-۶-۱- تعریف جذام
۱۱۸	۲-۶-۲- محدوده جواز فسخ

۱۱۸	۲-۷- برص
۱۱۹	۲-۷-۱- تعریف برص
۱۱۹	۲-۷-۲- محدوده جواز فسخ
۱۲۰	۲-۸- افضاء
۱۲۰	۲-۹- زمین گیری
۱۲۰	۲-۱۰- نابینایی مطلق
۱۲۱	سوم: قاعده غرور
۱۲۱	۱- تعریف قاعده غرور
۱۲۱	۲- مستندات قاعده غرور
۱۲۱	۲-۱- روایات
۱۲۲	۲-۲- بنای عقلا
۱۲۲	۳- رابطه غرور و تسبیب
۱۲۲	۴- قلمرو قاعده غرور
۱۲۴	۵- کاربردهای حقوقی، پزشکی قاعده غرور
۱۲۴	۵-۱- تدلیس در ازدواج
۱۲۴	۵-۲- شهادت به دروغ
۱۲۵	۵-۳- ترغیب به زایمان غیر طبیعی
۱۲۵	۵-۴- ترغیب به جراحی زیبایی
۱۲۵	۵-۵- تجویز داروهای گران قیمت
۱۲۵	۵-۶- جراحی های غیر ضروری
۱۲۶	چهارم: قاعده اجرت بر واجبات

۱۲۷	پنجم: قاعده منع غرر در قراردادها
۱۲۸	۱- تعریف قرارداد درمان
۱۲۸	۲- انواع قرارداد درمان
۱۲۸	۲-۱- قرارداد درمان مستقیم
۱۲۹	۲-۲- قرارداد درمان غیرمستقیم
۱۲۹	۳- ویژگی های قرارداد درمان
۱۲۹	۳-۱- لازم بودن
۱۳۰	۳-۲- معاوضی بودن
۱۳۱	۳-۳- رضایی بودن
۱۳۱	۴- ماهیت قرارداد درمانی
۱۳۲	۴-۱- اجاره اشخاص
۱۳۴	۴-۲- جعاله
۱۳۵	۴-۳- عقد نامعین
۱۳۸	ششم: قاعده اتلاف و تسبیب
۱۳۸	۱- مفهوم اتلاف
۱۳۹	۲- انواع سبب
۱۳۹	۳- مسایل تسبیب
۱۴۰	۴- اجتماع سبب و مباشر
۱۴۰	۴-۱- قوی تر بودن سبب
۱۴۰	۴-۱-۱- مباشر فاقد اراده و شعور است
۱۴۰	۴-۱-۲- مباشر فریب خورده (مغرور) است
۱۴۱	۴-۱-۳- مباشر اکراه شده است

۱۴۱	۴-۲- قوی تر بودن مباشر
۱۴۱	۴-۳- تساوی سبب و مباشر
۱۴۱	۵- اجتماع چند سبب
۱۴۳	هفتم: قاعده نفی حرج
۱۴۳	۱- مفهوم شلای قاعده
۱۴۳	۲- کاربردهای قاعده
۱۴۳	۲-۱- مضر بودن استفاده از آب
۱۴۴	۲-۲- مضر بودن حرکت
۱۴۴	۲-۳- مضر بودن روزه
۱۴۶	فصل دوم: قواعد حاکم بر عدم مسؤلیت
۱۴۷	الف - احسان
۱۴۷	۱- مستندات قاعده احسان
۱۴۷	۱-۱- دلیل نقلی
۱۴۸	۱-۲- دلیل عقلی
۱۴۸	۲- ارکان احسان
۱۴۸	۲-۱- سود رساندن به دیگری
۱۴۹	۲-۲- داشتن انگیزه احسان
۱۵۰	ب - اذن (اجازه)
۱۵۰	۱- تعریف اذن
۱۵۰	۲- ماهیت حقوقی اذن
۱۵۱	۳- اقسام اذن
۱۵۱	۳-۱- اذن به لحاظ چگونگی ابراز

۱۵۱	۳-۲- اذن به اعتبار اذن دهنده
۱۵۱	۴- ارکان اذن
۱۵۲	۴-۱- شرایط اذن دهنده
۱۵۲	۴-۲- شرایط اذن داده شده
۱۵۳	۴-۳- شرایط مورد اذن
۱۵۳	۴-۴- شرایط ابراز اذن
۱۵۴	۵- اذن و رفع مسؤلیت
۱۵۴	۵-۱- اذن بدون عوض
۱۵۴	۵-۲- اذن با عوض
۱۵۵	ج- اخذ برائت
۱۵۶	۱- مصادیق برائت
۱۵۶	۱-۱- تبری فروشنده
۱۵۶	۱-۲- تبری دامپزشک
۱۵۷	۱-۳- تبری پزشک
۱۵۷	۲- مبانی حقوقی تبری
۱۵۹	۳- ارزیابی اعتبار تبری
۱۶۳	د- اضطرار
۱۶۴	۱- اعتبار اضطرار
۱۶۵	۲- اضطرار و رفع مسؤلیت
۱۶۷	بخش سوم: احکام فقه پزشکی
۱۶۸	فصل اول: قتل
۱۶۹	۱- قتل عمد

۱۶۹	۱-۱- تعریف قتل عمد
۱۷۰	۱-۲- احکام قتل عمد
۱۷۰	۱-۲-۱- قصاص
۱۷۰	اول، تعریف قصاص
۱۷۱	دوم، پیشینه قصاص
۱۷۱	سوم، ارکان قصاص
۱۷۲	الف) قتل
۱۷۲	ب) قاتل
۱۷۲	ج) مقتول
۱۷۳	د) اولیای مقتول
۱۷۴	۱-۲-۲- دیه
۱۷۴	۲- قتل شبه عمد
۱۷۴	۲-۱- تعریف قتل شبه عمد
۱۷۵	۲-۲- حکم قتل شبه عمد
۱۷۵	۲-۲-۱- عدم قصاص قاتل
۱۷۵	۲-۲-۲- لزوم پرداخت دیه
۱۷۵	اول، تعریف دیه
۱۷۶	دوم، انواع دیه
۱۷۹	سوم، شرایط وجوب دیه
۱۸۰	چهارم، دریافت کنندگان دیه
۱۸۰	۳- قتل خطای محض
۱۸۰	۳-۱- تعریف قتل خطای محض

۱۸۱	..... ۳-۲ احکام قتل خطای محض
۱۸۱	..... ۳-۲-۱-۳-۲-۱ عدم قصاص
۱۸۱	..... ۳-۲-۲-۳-۲-۲ دادن کفاره
۱۸۱	..... ۳-۲-۳-۳-۲-۳ وجوب پرداخت دیه
۱۸۳	..... فصل دوم: خودکشی
۱۸۳	..... ۱- خودکشی در گذر تاریخ
۱۸۳	..... ۱-۱-۱ یونان باستان
۱۸۴	..... ۱-۲-۱ مسیحیان متقدم
۱۸۴	..... ۱-۳-۱ روشنفکران معاصر
۱۸۶	..... ۲- خودکشی از لحاظ اخلاق
۱۸۷	..... ۲-۱-۲ خودکشی در مکتب سودگرایی
۱۸۸	..... ۲-۲-۲ خودکشی در مکتب وظیفه گرایی
۱۸۸	..... ۲-۳-۲ خودکشی در مکتب فضیلت گرایی
۱۸۹	..... ۳- خودکشی در فقه اسلامی
۱۹۰	..... ۳-۱-۳-۲ خودکشی در فقه شیعی
۱۹۰	..... ۳-۱-۱-۳-۱ آیات قرآنی
۱۹۰	..... اول، آیه تهلکه
۱۹۱	..... دوم، آیه قتل
۱۹۲	..... سوم، آیات اضطرار
۱۹۳	..... ۳-۱-۲-۳-۱ روایات
۱۹۴	..... اول،
۱۹۴	..... دوم،

سوم، ۱۹۴

۳-۱-۳- حکم عقل ۱۹۴

۳-۲- خودکشی در فقه اهل سنت ۱۹۵

۳-۲-۱- حکم خودکشی ۱۹۶

۳-۲-۲- انواع خودکشی ۱۹۷

اول، انتحار ایجابی ۱۹۷

دوم، انتحار سلبی ۱۹۷

الف) خودداری از انجام عمل مباح ۱۹۷

ب) خودداری از ترک کار در صورت امکان ۱۹۸

ج) ترک درمان و مداوا ۱۹۸

۳-۲-۳- موارد استثناء ۱۹۹

اول، انتقال سبب مرگ ۱۹۹

دوم، یورش به دشمن ۲۰۰

سوم، جلوگیری از فاش شدن اسرار ۲۰۰

۳-۲-۴- امر به خودکشی ۲۰۱

اول، امر به کشتن خود ۲۰۱

دوم، امر به خودکشی دیگری ۲۰۲

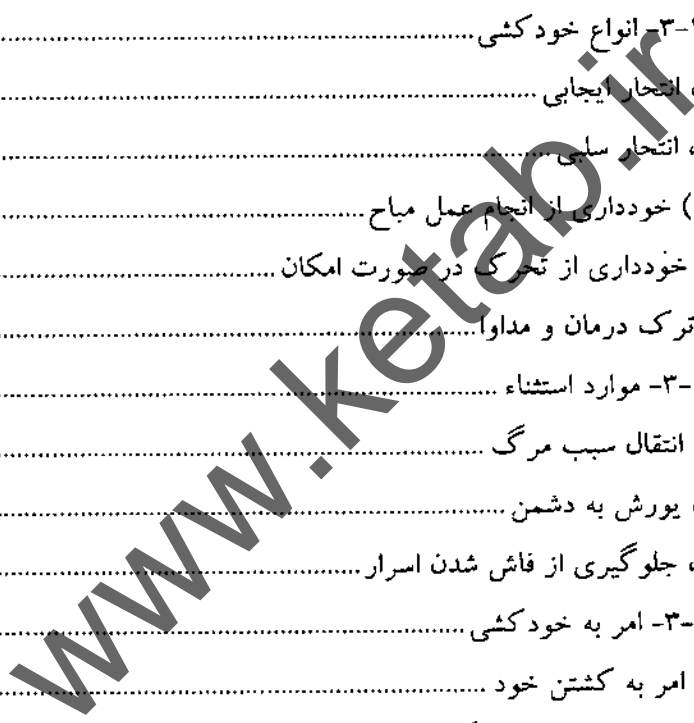
سوم، اکراه بر خودکشی ۲۰۲

۳-۲-۵- مشارکت در خودکشی ۲۰۳

۳-۲-۶- آثار فقهی خودکشی ۲۰۴

اول، فسق ۲۰۴

دوم، استحقاق کیفر ۲۰۵

۲۰۵	سوم، لزوم تغسیل
۲۰۶	چهارم، اقامه نماز
۲۰۶	پنجم، تکفین و تدفین
۲۰۷	فصل سوم: سقط جنین
۲۰۷	۱- تاریخچه سقط جنین
۲۰۹	۲- حیات در دوران جنینی
۲۰۹	۱-۲- از دیدگاه پزشکی
۲۱۰	۲-۲- از دیدگاه دینی
۲۱۰	۱-۲-۲- تعریف حیات
۲۱۰	۲-۲-۲- انواع حیات
۲۱۲	۳-۲-۲- نشانه‌های حیات انسانی
۲۱۲	اول، نشانه‌های تکوینی
۲۱۲	الف) رویدن گوشت
۲۱۳	ب) کامل شدن بدن جنین
۲۱۴	ج) پیدا شدن صورت انسانی
۲۱۴	دوم، نشانه‌های زمانی
۲۱۴	الف) کامل شدن چهار ماه
۲۱۵	ب) سپری شدن سه دورهٔ چهل روزه
۲۱۶	ج) تمام شدن پنج ماه
۲۱۶	سوم، نشانه‌های فیزیکی
۲۱۶	الف) گریستن
۲۱۷	ب) حرکت کردن

۲۱۸	..... (ج) باز شدن چشم و گوش
۲۲۰	..... ۳- حکم تکلیفی سقط جنین
۲۲۰	..... ۳-۱- دلایل حرمت
۲۲۰	..... ۳-۱-۱- دلایل عام
۲۲۱	..... ۳-۱-۲- دلایل خاص
۲۲۱	..... اول، دلیل اولویت
۲۲۲	..... دوم، تأخیر رجم
۲۲۳	..... سوم، محرومیت مادر از ارث
۲۲۳	..... چهارم، اجماع
۲۲۳	..... ۳-۲- استثناء ها
۲۲۳	..... ۳-۲-۱- مرگ جنین در رحم مادر
۲۲۴	..... ۳-۲-۲- به خطر افتادن حیات مادر
۲۲۶	..... ۳-۲-۳- به خطر افتادن سلامت مادر
۲۲۷	..... ۳-۲-۴- بیمار بودن جنین
۲۲۷	..... ۳-۲-۵- جنین ناشی از رابطه نامشروع
۲۲۸	..... ۴- سقط جنین در قوانین جزایی
۲۲۸	..... ۴-۱- بررسی ماده ۶۲۲ قانون مجازات اسلامی
۲۳۰	..... ۴-۲- بررسی ماده ۶۲۳ قانون مجازات اسلامی
۲۳۱	..... ۴-۳- بررسی ماده ۶۲۴ قانون مجازات اسلامی
۲۳۲	..... فصل چهارم: قتل ترحم آمیز
۲۳۲	..... ۱- تعریف مفاهیم
۲۳۲	..... ۱-۱- قتل ترحم آمیز

۲۳۲	..... ۱-۲-۱- حیات مستقر
۲۳۲	..... ۱-۲-۱- زمان
۲۳۲	..... ۱-۲-۲- حالات جسمانی
۲۳۳	..... ۱-۲-۳- زمان و حالات جسمانی
۲۳۳	..... ۱-۲-۴- فهم صرفی
۲۳۴	..... ۱-۳- فعل ایجابی و سلبی
۲۳۴	..... ۲- پیشینه قتل ترجم آمیز
۲۳۵	..... ۳- انواع ترجم آمیز
۲۳۲	..... ۳-۱- یکی بودن قاتل و مقتول
۲۳۶	..... ۳-۲- ترجم آمیز داوطلبانه با فعل مثبت
۲۳۶	..... ۳-۲-۱- حکم تکلیفی
۲۳۶	..... ۳-۲-۲- حکم وضعی
۲۳۶	..... اول، سقوط حق قصاص و دیه
۲۳۷	..... دوم: عدم سقوط حق قصاص و دیه
۲۳۷	..... ۳-۳- ترجم آمیز غیر داوطلبانه با فعل مثبت
۲۳۸	..... ۳-۴- ترجم آمیز داوطلبانه و غیر داوطلبانه با فعل منفی
۲۳۸	..... ۳-۵- ترجم آمیز با نبود حیات پایدار و فعل مثبت
۲۳۹	..... ۳-۶- ترجم آمیز با نبود حیات پایدار و فعل منفی
۲۴۲	..... فصل پنجم: درمان ناباروری
۲۴۳	..... ۱- ناباروری و واکنش‌ها
۲۴۴	..... ۱-۱- بالا بردن آستانه تحمل روانی زن و شوهر
۲۴۴	..... ۱-۲- پذیرش فرزند خواندگی

- ۲۴۶ ..... ۱-۳- فراهم آوردن زمینه باروری
- ۲۴۷ ..... ۲- علل ناباروری
- ۲۴۷ ..... ۲-۱- علل ناباروری مردان
- ۲۴۷ ..... ۲-۲- علل ناباروری زنان
- ۲۴۸ ..... ۳- روش های درمان ناباروری
- ۲۵۰ ..... ۴- بررسی فقهی روش های لقاح
- ۲۵۰ ..... ۴-۱- لقاح داخل رحمی
- ۲۵۱ ..... ۴-۱-۱- بررسی فقهی روش A.I.H
- ۲۵۲ ..... اول، تلقیح با اسپرم متوفی
- ۲۵۲ ..... الف) بقاء یا زوال رابطه زوجیت با مرگ
- ۲۵۲ ..... ب) استفاده از اجزاء منفصل میت
- ۲۵۲ ..... ۴-۱-۲- بررسی فقهی روش A.I.D
- ۲۵۳ ..... اول، حرمت تلقیح با اسپرم بیگانه
- ۲۵۳ ..... الف) قرآن کریم
- ۲۵۴ ..... ب) روایات
- ۲۵۶ ..... ج) تنافی با هدف ازدواج
- ۲۵۶ ..... د) تنافی با لزوم احتیاط در امر توالد
- ۲۵۶ ..... ه) مغایرت با اخلاق حسنه
- ۲۵۷ ..... و) تضییع حقوق کودک
- ۲۵۹ ..... دوم، جواز تلقیح با اسپرم بیگانه
- ۲۶۰ ..... ۴-۱-۳- بررسی فقهی روش GIFT
- ۲۶۱ ..... اول، روش GIFT با استفاده از تخمک همسر دیگر

۲۶۲	..... دوم، روش GIFT با استفاده از تخمک بیگانه
۲۶۳	..... ۴-۲- لقاح خارج رحمی
۲۶۴	..... فصل ششم: اهدای عضو
۲۶۱	..... ۱- حقوق مورد تردید و تصرف در بدن
۲۶۴	..... ۱-۱- تردید در قابلیت شرعی
۲۶۵	..... ۱-۲- تردید در قابلیت شرعی و عرفی
۲۶۵	..... ۲- رابطه انسان با اعضای بدن خودش
۲۶۶	..... ۲-۱- سلطنت
۲۶۶	..... ۲-۲- مالکیت
۲۶۷	..... ۳- بررسی دلایل
۲۶۷	..... ۳-۱- دلایل وجود مالکیت
۲۶۸	..... ۱-۱-۳- عقلایی بودن
۲۶۸	..... ۲-۱-۳- مالکیت داشتن
۲۶۸	..... ۳-۱-۳- سلطه داشتن
۲۶۹	..... ۴-۱-۳- خلقت موجودات برای انسان
۲۶۹	..... ۵-۱-۳- وجود حق اختصاص
۲۶۹	..... ۶-۱-۳- مؤیدات دینی
۲۷۰	..... ۲-۳- دلایل عدم وجود مالکیت
۲۷۰	..... ۱-۲-۳- مدبریت نفس
۲۷۱	..... ۲-۲-۳- مالکیت خداوند
۲۷۱	..... ۳-۲-۳- نبود دلیل
۲۷۱	..... ۴-۲-۳- عدم تعلق

۲۷۱	..... ۵-۲-۳- عدم سلطه
۲۷۲	..... ۴- نقد و بررسی
۲۷۳	..... ۵- رضایت ولیّ میت در برداشت عضو
۲۷۴	..... ۱- ۵- دیدگاه مجامع فقهی
۲۷۴	..... ۱- ۱- ۵- اهل سنت
۲۷۵	..... ۲- ۱- ۵- جمهوری اسلامی ایران
۲۷۶	..... ۲- ۵- اولویت ولی متوفی
۲۷۶	..... ۱- ۲- ۵- مفهوم اولویت ولیّ
۲۷۶	..... ۱- ۱- ۲- ۵- احقیّت
۲۷۶	..... ۲- ۱- ۲- ۵- افضلیّت
۲۷۷	..... ۲- ۲- ۵- حدود اختیارات ولیّ
۲۷۸	..... ۳- ۵- قصد و رضایت محجورین در اهدای عضو
۲۷۹	..... ۶- بررسی دلایل
۲۷۹	..... ۱- ۶- دلایل موافقان
۲۷۹	..... ۱- ۱- ۶- تعریف حق
۲۸۰	..... ۲- ۱- ۶- انواع حق
۲۸۰	..... ۳- ۱- ۶- حق انسان بر خود
۲۸۱	..... ۲- ۶- دلایل مخالفان
۲۸۱	..... ۱- ۲- ۶- عدم نفوذ اذن
۲۸۲	..... ۲- ۲- ۶- فقدان شرایط صحت
۲۸۲	..... ۳- ۲- ۶- نوع مصرف دیه
۲۸۲	..... ۴- ۲- ۶- رعایت کرامت متوفی
۲۸۴	..... فصل هفتم : احکام بیماران مشرف به مرگ
۲۸۴	..... ۱- مستحبات بیمار
۲۸۴	..... ۲- آداب عیادت
۲۸۶	..... ۳- اقدامات لازم نسبت به بیماران مشرف به مرگ
۲۸۶	..... ۱- ۳- مفهوم احتضار

۲۸۶	۳-۲- واجبات احتضار.....
۲۸۷	۳-۳- مستحبات احتضار.....
۲۸۷	۳-۴- مکروهات احتضار.....
۲۸۷	۴- احکام پس از مرگ.....
۲۸۷	۴-۱- مستحبات پس از مرگ.....
۲۸۸	۴-۲- تجهیز میت.....
۲۸۸	۴-۳- نیش قبر.....
۲۸۹	کتابنامه.....

www.ketab.ir

پیشگفتار

کارهای روزانه بشر در بیشتر موارد تکراری است و رویداد جدیدی به حساب نمی آیند؛ از این رو، انسان می تواند با گرفتن دستوری کلی از متخصصان دینی، رفتار خود را مطابق خواسته های الهی قرار دهد.^۱ به عنوان مثال، برای انسان مکلف کافی است یک بار روش خواندن نماز های روزانه را بیاموزد و همیشه بر طبق آن عمل کند و چه بسا هیچ گاه برای وی اتفاق خاصی رخ ندهد که برای به دست آوردن وظیفه خود، نیازمند مراجعه ویژه به عالم دینی باشد. به همین جهت، راهکارهای دینی، معمولاً عمومی و همگانی بوده، فقها تمامی تکالیف مردم را در مجموعه ای که ما آن را «رساله عملیه» می خوانیم گردهم می آورند. البته اگر برای مکلف مسأله تازه ای پیدا شود که تا پیش از این مطرح نبوده و در رساله عملیه نیز نیامده است، از مرجع تقلید خود جویای حکم آن می شود.

بدون شک، رابطه بیمار با پزشک چنین نیست. پزشک به جز در مورد توصیه های همگانی سلامت، نسخه های همگانی ندارد و هیچ بیماری هم نمی تواند به نسخه ای که پزشک برای بیمار دیگری نوشته است عمل کند؛ زیرا هر بیماری در بدن هر فردی، رویدادی است که تنها به خود او اختصاص دارد. افزون بر این، در بیشتر موارد، بیمار حتی مجاز نیست بدون نظر پزشک خود، بار دیگر به همان نسخه ای که پزشک پیش تر برای او نوشته است، عمل کند. به همین جهت، می

۱- بر اساس مبانی دینی، هر مکلفی در انجام کارهای روزانه خود بایستی به یکی از سه روش عمل کند: خود اجتهاد کند یا به آن چه مستثنای استیاض است عمل کند و چنانچه برای وی هیچ یک از این دو راه ممکن نباشد به مجتهدی پرهیزکار مراجعه کرده و مطابق نظر وی عمل کند. مستند فقهی جواز تقلید از مجتهدان واجد شرائط، حکم عقل به لزوم مراجعه نادان به دانا (جاهل به عالم) است، همچنان که بیمار برای درمان خود به پزشک متخصص مراجعه کرده و موافق دستور وی عمل می کند، بدون آن که به اطلاعات عمومی خود در مورد مسأله پزشکی توجه کند.

توان بیماران را مقلدانی دانست که رساله عملیه ندارند و همیشه موظف هستند از پزشک خود پرسش کنند.

از سوی دیگر، پزشکان به واسطه ارتباط با حیات انسان، پیوسته با رویدادهای جدیدی روبرو هستند که حکم شرعی خاص خود را دارد و تصمیم‌گیری آن‌ها در مورد بیماران خود منوط به اطلاع از آن است. هرچند در بیشتر موارد، مراجعه به رساله عملیه راه‌به دست آوردن حکم شرعی است، اما می‌توان با آشنا کردن کادر درمانی به منابع و قواعد فقهی، فرصتی را فراهم کرد تا ضمن جلوگیری از اشتباه، آنان را در تشخیص وظیفه دینی خود کمک کرد.

از این رو، می‌توان رابطه فقاقت و طبابت را همانند رابطه قضاوت و فقاقت دانست؛ همان‌گونه که قاضی نمی‌تواند همچون مردم عادی، تنها مقلد بوده و همیشه به پرسش از فقیه روی آورد، پزشک نیز چنین است. شاید به همین خاطر باشد که در تاریخ دانش اسلامی، جمع میان پزشکی و فقه امری رایج بوده^۱ و فقیهان بزرگ، رساله‌ای هم در پزشکی داشته‌اند.

نظامی گنجوی در پندنامه‌ای به فرزندش توصیه می‌کند میان دو دانش فقه و پزشکی جمع کند؛ فقیه پزشک را «بلند»، «ارجمند»، «صاحب طرفین عهد» و «صاحب خبر دو مهد» می‌خواند:

در جدول این خط قیاسی	می‌کوش به خویشتن شناسی
تشریح نهاد خود درآموز	کاین معرفتی است خاطر افروز
پیغمبر گفت علم علمان	علم الابدان و علم الادیان
درناف دو علم بوی طیب است	وان هر دو فقیه یا طیب است

۱- در میان قدما علامه حلی (قرن هشتم) و در میان معاصران میرزا طاهر تنکابنی را می‌توان نام برد. برای اطلاع بیشتر رک: محقق داماد، سید مصطفی، نخبگان علم و عمل ایران، نشر علوم اسلامی، تهران.

می باش فقیه طاعت اندوز	امانه فقیه حیلت آموز
می باش طیب عیسوی هش	امانه طیب آدمی کنش
گرهر دو شوی بلند گردی	پیش همه ارجمند گردی
صاحب طرفین عهد باشی	صاحب خبر دو مهد باشی

گویی نظامی از آن نگران بوده که پزشکان ناآشنا به فقاہت به جای آنکه عیسوی هش شوند آدمی کش از آب درآیند، همانطور که این نگرانی کاملاً وجود دارد که فقیهان خویشتن ناشناس و ناآگاه به تشریح نهاد نفس و هواهای آن و محروم از این معرفت خاطر افروز، فقیه حیلت آموز شوند، نه طاعت اندوز.

با توجه به آن چه گذشت، می توان چنین ادعا کرد که پزشکی از جمله علوم است که بیشترین ارتباط را با فقه و اجتهاد دارد، زیرا هر عمل پزشک، اعم از معاینه بیمار، تجویز دارو و جراحی، خود نیازمند یک تصمیم شرعی است. هرچند پزشک، بسیاری از احکام شرعی خود را با پرسش از مراجع فقهی به دست می آورد، اما گاه به حوادثی بر می خورد که از یک سو، پیش تر مطرح نبوده و از سوی دیگر، نیازمند تصمیم گیری سریع است، در چنین مواردی است که ضرورت آشنایی پزشک با روش های استنباط احکام شرعی خود به خود بیش تر و بیش تر می شود، زیرا وی نیازمند آن است که با اعتماد به روش صحیح استنباط و آشنایی با چگونگی اجرای قواعد فقهی و وظیفه دینی خود را تشخیص دهد.

افزون بر این، در بسیاری از مواقع، پزشک تنها مرجع برای تشخیص موضوع و مصداق حکم شرعی است، نظیر مواردی که دین مبین اسلام عمل به یک حکم شرعی (جواز، وجوب، حرمت) را منوط به وجود سلامت یا بیماری کرده است.

در چنین مواردی که حکم شرعی با تشخیص پزشک تغییر می یابد، همچون حرمت روزه گرفتن برای کسی که بیمار است، یا وجوب جداسازی یکی از

اعضای بدن انسانی که سلامت وی منوط به آن است؛ نقش پزشک دوچندان می شود، زیرا از یک سو، نظر پزشک برای بیسار اعتبار پیدا کرده، حجت شرعی خواهد بود و از سوی دیگر، پزشک به عنوان فردی مسلمان، وظیفه شرعی خود را نیز معلوم می سازد. در چنین مواردی، هرگونه تصمیم یا اظهار نظر غیر مسؤولانه ای که منجر به انجام عملی خاص از سوی بیمار یا بر روی بیمار شود، سبب می شود که پزشک افزون بر عقوبت اخروی، مسؤولیت حقوقی در جبران آسیب های احتمالی بیمار را نیز پیدا کند. از این رو، ضروری به نظر می رسد که پزشک علاوه بر تخصص و مهارت پزشکی، با اصول و قواعد فقهی نیز آشنایی کامل داشته باشد تا بتواند در کمترین زمان لازم، درست ترین تصمیم را برای خود و بیمار بگیرد.

با وجود چنین ضرورتی، از گذشته های دور تا کنون، کتابی که بتواند به این نیاز پاسخ گوید، نوشته نشده است. هرچند در تاریخ ادبیات اسلامی آثارى تحت عنوان «احکام المرضى»^۱ و نیز «ادب الطیب»^۲ تالیف شده است؛ اما آثار دست

۱- برای نمونه ببینید «احکام المرضى» تألیف احمد بن ابراهیم بن حلیل معروف به ابن تاج الدین حنفی، زنده در ۱۰۰۷-۱۰۶۰ هـ وی فقیه و دارای شغل قضاوت در شامان بوده است. این کتاب توسط محمد سرور محمد مراد بلخی برای نخستین بار تحقیق و توسط بخش افتاء و مطالعات اسلامی وزارت اوقاف کویت در سال ۱۹۹۷م به چاپ رسیده است. فصل بندی کتاب منطبق با سایر کتب فقهی است. یعنی از باب طهارت آغاز و به وصیت ختم می شود.

۲- برای نمونه ببینید «ادب الطیب» تألیف اسحاق بن علی الرهاوی. این کتاب شامل ۲۰ فصل است و نخستین بار، ترجمه آن توسط انجمن فلسفه امریکا در سال ۱۹۶۷م در فیلادلفیا به چاپ رسیده است. در سال های اخیر نیز بار دیگر توسط مؤسسه مطالعات تاریخ پزشکی، طب اسلامی و مکمل دانشگاه علوم پزشکی ایران منتشر شده است. الرهاوی از پزشکان بغداد در قرن نهم هجری است. وی پزشکی ممتاز بوده است که گفتار جالینوس را به خوبی می فهمیده و در حرفه پزشکی مهارت ویژه ای داشته است. سایر تألیفات وی عبارتند از: «صناعة الصغیره»، «النبض الصغیر» و «کتاب جالینوس» که به لغوتین نوشته است.

فصول بیست گانه کتاب «ادب الطیب» عبارتند از: (۱) صفات و اعتماد پزشک و اخلاقیاتی که او باید جهت بهبود روح و معنویت خود در پیش گیرد (۲) مراقبت از جسم پزشکان (۳) مواردی که پزشک باید

نخست به احکام شرعی مکلفان می پردازد و دسته اخیر نیز بیشتر به آداب و منش پزشکی اختصاص دارد. ولی در این میان، چیزی از فقه پزشکی (فقه الطبايه) به منظور بالا بردن سطح آگاهی پزشکان با تفقه و استنباط حکم الهی به چشم نمی خورد.

بر این اساس، ضروری به نظر رسید تا به بهانه برگزاری دوره فلوشیپ اخلاق زیست پزشکی در مرکز تحقیقات اخلاق و حقوق پزشکی دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، کتابی در این راستا و به منظور آموزش فقه پزشکی به پزشکان تهیه گردد. امید است، صاحبان و پژوهشگران، ضمن چشم پوشی از کاستی های آن، پس از این، به تکمیل آن همت گمارند.

در پایان لازم است مراتب تشکر و سپاس خویش را از جناب آقای دکتر محمود عباسی - رییس محترم مرکز تحقیقات اخلاق و حقوق پزشکی و همکاران محترم گروه فقه پزشکی مرکز که به بازخوانی و ویرایش کتاب و انتشار آن همت گماشتند ابراز دارم و توفیقات آنان را از خداوند منان مسئلت نمایم.

سید مصطفی محقق داماد

پاییز ۱۳۸۹

از آنها اجتناب نماید (۴) دستور العمل های پزشک به بیمار (۵) رفتارهای ملاقات کننده (۶) پی گیری درمان توسط پزشک (۷) مواردی که پزشک بایستی از بیمار و پرستارش بیبرد (۸) مواردی را که بیمار از پزشک مخفی می کند (۹) چگونه بیماری و سلامتی باید تحت کنترل پزشک باشند (۱۰) آموزش پرستاران برای بیمار قبل از بیماری (۱۱) بیمار و ملاقات کننده (۱۲) بزرگی حرفه پزشکی (۱۳) گرمی داشت پزشک (۱۴) پزشکان و وقایع خاص برای کمک به درمان (۱۵) تدبیر درمان برای ارزش های معنوی مردم (۱۶) امتحان پزشک جهت اعتبار سازی (۱۷) از بین بردن فساد پزشکان (۱۸) هشدار جهت آمادگی در برابر پزشکان قلابی (۱۹) عادت های مضر (۲۰) مراقبت پزشکان از خود.